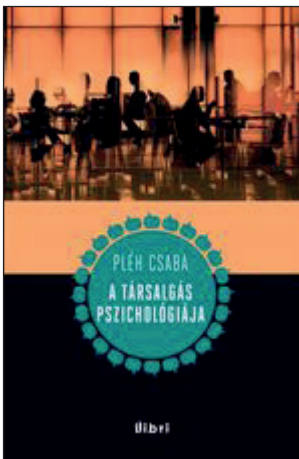

Pléh Csaba

A társalgás pszichológiája (Chrappán Magdolna)

LIBRI KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2012. 424 OLDAL

„[...]elképzeltek konfliktusokat gyerekként és felnőttként is tárgyalással oldunk meg”

„Egy sok szakmát érintő könyvben nehéz elérni, hogy minden olvasó és minden használó minden fogalmat ismerjen” (10). Elképzelhető, hogy lesznek olyanok, akik nem fogják érteni a könyv minden sorát. Aki azzal az igénnyel veszi kézbe a kötetet, hogy a társalgásról és annak pszichológiájáról érdekes, pikáns, „aha”-élményszerű, könnyen feldolgozható információkat tud majd meg, csalatkozik. Pontosítani kell: az az olvasó csalatkozik, aki abban bíz, hogy a saját szakmájához gyors és közvetlen segítséget kap, ezért valamiféle kompendiumként használja Pléh Csaba művét – tanárként, orvosként, kommunikációs szakemberként, pszichológusként vagy szociológusként. Érdekes még tovább pontosítani: mindenki profitál a műből, bár az nem adja könnyen magát, komoly, elmélyült és teljes elköteleződést igényel azoktól az olvasóktól, akik nem a kognitív pszichológia, a pszicho(szocio)lingvisztika, valamint a nyelvészet professzionális művelői. Ily módon ez a könyv „ravasz” intellektuális próba, a kitartás, az önbecsülés és a valódi szellemi kalandok iránti elkötelezettség próbája, mert az olvasót nemcsak a számára adott esetben nehezen értelmezhető nyelvészeti rendszerek és terminológia megértése állítja kihívás elé, hanem az az egyébként nem könnyű, de élvezetes feladat is, hogy a hihetetlenül gazdag anyagból rátaláljon a számára releváns információkra, és ezeket asszimilálja saját szakmai tudásába.

A könyvet bemutató recenzius így kénytelen elmondani, hogy ő maga milyen aspektusból látja, mely szakma képviselőjeként értelmezi és használja a kötetet. Nem a nyelvész, nem a pszichológus, még csak nem is a szociológus szemüvegén keresztül olvastam a könyvet, hanem egy olyan szakma képviselőjeként, amely mindezeket a tudásokat a napi gyakorlatban hasznosít(hat)ja, és amelyben drámai túlzással élet-halál kérdése az, hogy a társalgás milyen minőségben folyik, tudjuk-e a saját, illetve a másik fél társalgási jellemzőit tudatosan értelmezni és főleg: alakítani. Az oktatásról, az iskola világáról van szó. Arról a terepről, ahol mind a gyermeki társalgás, mind a genderaspektus, mind a feszült, konfliktusos társalgás nem pusztán felbukkanó elem, hanem a folyamatok általános közege. A tanár legfőbb munkaeszköze a nyelv, a munka létezési közege és formája pedig a társalgás. Visszatérő élmény a pedagógusképzésben dolgozók számára, hogy a hallgatók, a leendő pedagógusok szakmai megítélésében szinte tudathasadásos módon válik ketté az illető diszciplináris megítélése (jól ismeri szakját, tudományát, tanítandó tantárgyainak tartalmait) és a pedagógusszemélyisége. Gyakran nem lehet pontosan megfogalmazni – inkább csak megérezni –, hogy egy még oly kiválóan tartott jelölt egyszerűen valami miatt nem megfelelő az iskolai, osztálytermi közegben. Akik érezték ezt valaha, számukra ez a könyv alapmű. Felfedezhetők benne olyan jelenségek, amelyek a társalgás, a kommunikáció közismert, szinte banális, ám tudatosan ritkán végiggondolt elemeivel azonosíthatók. A pedagógusképzésben nemcsak a jelöltek kommunikációjának a fejlesztésében, hanem abban a kommunikációs érzékenyítésben is szerepet kaphat, amely a tanítványok társalgási szokásainak a megértését és elfogadását célozza.

A könyv előszavából a megírás körülményei és az ebből fakadó funkcionalitási szándék is megismerhető. Pléh Csaba a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tartott kurzusok hatására tért vissza fiatalkori lelkesedése tárgyához („a társalgás mint a nyelv élő használatának kerete”), a könyv ezen oktatási tapasztalatok gazdag forrásaiból is táplálkozik. Mindez a műfajt is meghatározza, hiszen bevallottan nemcsak tudományos monográfiának (talán nem is elsősorban annak), hanem oktatási használatra, azaz tankönyvnek is szánta a szerző. Ez a nehezen összeilleszthető kettősség érezhető végig olvasás közben, és ki-ki alapvető szöveg- és műfajélményei alapján fogalmazhat meg pozitívumokat egyik vagy másik műfaj attribútumai alapján.

Izgalmas a téma, ismert és elismert a szerző, az olvasó tehát élvezettel veti bele magát a szövegbe. A könyv általános felépítését áttekintve egyértelművé válik, hogy a munka sokkal inkább nyelvészeti indíttatású, semmint szociálpszichológiai vagy szociológiai háttérű. Rövid olvasás után kiderül, hogy komoly nyelvészeti háttértudásra van/volna szükség ahhoz, hogy a szöveg a könnyen feldolgozható olvasmányok közé tartozzon, miközben érezzük azt, hogy a Pléh Csabától megszokott világos logikájú, érthető, sok adattal és számtalan forrással alátámasztott szöveget tartunk a kezünkben.

A könyv kilenc számozott fejezetből, a monográfia műfajára jellemző gazdag irodalomjegyzékből (395 tétel) és a tankönyv műfajában elengedhetetlen kisszótárból, valamint név- és tárgymutatóból áll. A monografikus és a tankönyvi felhasználást is segítené egy, a fejezetek elején olvasható részletesebb, többszintű tartalomjegyzék, amely különösen a multidiszciplinaritás okán nagyban segítené az olvasót. Nem tudni, koncepcionális döntés volt-e ennek az elmaradása. Érdeemes lenne mindenképpen egy ilyen részletesebb regiszternek az elkészítése, amely megkönnyítené a könyv struktúrájának az áttekintését, valamint a későbbi kereséshez is támpontul szolgálhatna.

A kötet első öt fejezete a társalgások szerkezeti meghatározóit, a beszélőváltást és a megszólítási rendszereket, a beszédaktus-elméletet mint a társalgáselemzés keretét, a társalgás mikro- és makroszerkezetét, valamint a társalgási udvariasságot tárgyalja. Ez a rész (amely a teljes terjedelemnek valamivel több mint a felét öleli fel) mutatja be azt az elméleti keretrendszert, amelyet Pléh Csaba a társalgáselemzés jelenlegi fejlődési szintjén relevánsnak és megismerendőnek tart, és amelyet imponálóan gazdag empirikus példaarzenállal illusztrál. Mind az elméleti modellek, mind pedig a gyakorlati példák, a nemzetközi (elsősorban az angolszász) és a magyar hivatkozások, források természetes egyensúlyára törekszik a szerző, így tökéletesen megvalósítja azt, hogy a magyar társalgásokról és kulturális, társadalmi szokásokról szól, mégis elhelyezi az olvasót a nemzetközi térben is. A nyelvészet, a filozófia, a szociálpszichológia és a pszicholingvisztika szemszögéből ismerkedhetünk meg a témával: Dunbar, Clark, az etnometodológia képviselőjeként Sacks, Schegloff jelentik a viszonyítási alapot a rendkívül sok szerzőt felvonultató elemzésben. A beszédaktus-elmélet a Bühler, Lurija, Austin, Searle, Husserl, Habermas, Clark névvel fémjelzett tudományos láncolatra fűződik fel; kap némi kritikát Bordieu; majd eljutunk Grice maximaelméletéhez, amely a későbbi tematikus fejezetek alappilléreként szolgál. A felsorolás korántsem teljes, így némileg szubjektív, a szöveg ugyanis rendkívül gazdag hivatkozásokban (ez a monográfia műfajának a jellemzője), a sokrétű elméletrendszer tökéletes megértését ugyanakkor számos, szinte minimalista stílusban megjelenített grafikon, táblázat és ábra segíti, amelyek az esetek többségében lemondanak a „túltudományoskodónak” tetsző akkurátus forrás- és adatmegjelölésről. A tanulni vágyókat ez nem zavarja, hiszen bízhatnak a szerző tudományos korrektségében. Az egész könyvön végigvonul a tanuló ember számára didaktikai segítséget jelentő feladatrendszer, a terepmunka és az összefoglaló feladatok együttese (egyfajta munkatankönyvi jelleget kölcsönözve a műnek), amelyek a kötet második részében egyre gazdagodóan egészülnek ki a szövegdobozokba zárt élvezetes, érdekes gyakorlati leírásokkal, szituációelemzésekkel.

A kötet hatodik-nyolcadik fejezete tematikus, a gyakorlati nyelvhasználat különböző, jól ismert területeit mutatja be: *A gyermeki társalgás és a társalgás fejlődése; Nemi különbségek a társalgás-szerveződésben; A feszült beszélgetéstől a szétesett társalgásig: a konfliktusok és a társalgás klinikuma* címeket viselik az

egyres részek. Ezekben a fejezetekben mintegy újracsoportosítva olvashatók azok az elméleti kontextusban megjelenő praktikus elemek, amelyek a korábbiakban megismerhetővé váltak, csak ezúttal valamely életkori, nemi, pszichés állapotbeli csoport társalgási jellemzőjeként kerülnek elő.

A kisgyermekkori nyelvfejlődés nemcsak a nyelvészet és a pszichológia számára izgalmas, de közvetlen pedagógiai relevanciával is rendelkezik, a kezdő köznevelési szakaszok (óvoda, általános iskola) pedagógusai és pedagógusképzése számára kulcsfontosságú ismeretrendszerként jelent. Ebben a fejezetben betekintést nyerhetünk mindebbe nemcsak általánosan nyelvfejlődési, hanem természetes társalgási szempontból is: „társalgási hatalmon azt értjük, hogy a gyerek fokozatosan megtanulja, hogy vannak olyan társalgási helyzetek, ahol a beszélői jog előre leosztott. Megtanulja azt is, hogy egy kitüntetett személynek (a tanító néninek) van figyelemirányítási joga. Megtanulja azt is, hogy az iskolában a szokványos társalgási helyzeteket fel kell függeszteni” – írja Pléh Csaba (254). A pedagógiailag legtöbb közvetlen vonatkozással rendelkező fejezetben ugyanis nemcsak a beszédtanulás, hanem az iskolai intézményesített társalgás jellemzői is helyet kapnak. Pedagógusként aztán berzenkedhetünk azon a kijelentésen, hogy „[az iskolai társalgás elvei] egyszerre a jelképes hatalom, a tudásátadás és a személytelenítés eszközei” (255).

A nemi különbségekről szóló fejezet érzékeny témakört elemez: vajon a nemi különbségekről szóló adataink mennyire sztereotipikusak vagy mennyire tudományosan alátámasztott tények. A nyelvhasználati stílusjegyek (beszédeségben a férfiak, affiliációban és asszertivitásban a nők vannak fölényben; a férfi partnerrel mindkét nemnél több a feladatreleváns beszéd, a női partnerrel viszont több a szociális nyelvhasználat) és a társalgási szerkezet nemi eltérései (a tegezés arányai azonos és különböző nemű partnerek között; a közbeszólások nemi mintázatai vagy éppen a kapcsolatba bonyolódás nyelvi megformálása a két nem esetében) mellett a nonverbális jelzések rendszerét és gyakoriságát is megismerhetjük a fejezetből. Néhány intuitív, mondhatni sztereotip várakozást megerősítenek az adatok, néhányat pedig – ahogyan az várható is volt – cáfolnak a kutatások.

A feszült és szétesett társalgásokról szóló, leghosszabb fejezet különféle konfliktusos, illetve patológus állapotú társalgási jellemzőket vesz sorra, bemutatja (de nem túlhangsúlyozva és kizárólagos diagnosztikus eszközként aposztrofálva) azt, hogy a társalgáselemzés önmagában milyen prognosztikus erővel rendelkezik például a házastársi kapcsolat stabilitását vagy instabilitását illetően, vagy milyen nyelvhasználat jellemző a Parkinson-kóros, illetve a skizofrén betegek vagy az autistákra. Külön alfejezetet szentel a szerző az orvos-beteg kommunikációnak, fókuszba állítva ennek a tényezőnek a kitüntetett voltát az egész betegellátási, gyógyítási hatékonyságban.

Az epilógus kissé szokatlanul nem a korábbi fejezetek egyfajta szintézise, hanem új területeket nyit meg (mintegy ígéretként a folytatásnak): a beszéd és a test viszonyát; az intézményi társalgási kereteket, nevesítve az oktatást mint a társalgáselemzés kitüntetett terepét.

A kötet a szerző szándéka szerint tankönyv is, és valóban: kitűnően használható nemcsak a pszichológusok, a nyelvészek, a kommunikációs szakemberek képzésében, hanem a pedagógusképzésben is. A jelenleg érvényes jogszabályok kötelezővé teszik az úgynevezett anyanyelvi modul oktatását minden tanárszakon. A hallgatói szorongások nagy része is a tanítványokkal való kommunikációval kapcsolatos, mindenki érzi a téma kiemelkedő jelentőségét, miközben akár a tanári társalgás, ennek részeként például a kérdéskultúra, akár az udvarias-udvariatlan kommunikáció rejtett hatásmechanizmusai jórészt elkerülik a képzésben részt vevőket. E tekintetben a tanárképzésben dolgozók számára is hiánypótló a mű, még akkor is, ha az egyik legnagyobb gyakorlati problémát, a különböző szociokulturális státuszú csoportok társalgási jellemzőit nem veszi górcső alá. Ennek a nagyon mély és nagyon nehéz témakörnek a vizsgálata érthetően kívül esik a kötet keretein, és csak remélhető, hogy Pléh Csaba megörvendeztet bennünket egy ilyen, leginkább a pedagógusok (és

persze a közigazgatásban, a szociális és az egészségügyi szférában dolgozók) szemszögéből hasznosítható társalgáselemzési művel.

A címben foglalt gondolat így folytatódik: „[...] a valóságos konfliktusok azonban leggyakrabban alávetéssel oldódnak meg” (312). Fontos lenne, hogy ne csak képzeletben legyen tárgyalás, hanem a valóságban is, ehhez azonban komoly felkészítés és útmutatás kell. E kötet ennek a ki nem mondott, de evidens céljának a jegyében fogant, segíteni a mindennapi kommunikáció megértését, fejlesztését, alapvetően a szakemberek, de a kitartó „civil” olvasók számára is.

A könyv meghatározó értéke, hogy a mai modern társalgási formák és felületek (mobil- és elektronikus kommunikáció) állandóan jelen lévő, egyenrangú elemei a vizsgált anyagnak. Befejezőként éppen ezért idézzünk egy, a Facebookon terjedő, természetesen azonosíthatatlan forrású idézetet: „Azok a legjobb tanárok, akik megmutatják, merre nézz, de nem mondják meg, mit láss”. Pléh Csaba könyve ilyen. Nem a látásra, csak a nézésre tanít meg, az irányra és arra, hogy vegyük a fáradságot, és tanuljuk meg a saját látásunkat. Bármi is a szakmánk.

Chrappán, Magdolna: „[...] imagined conflicts are solved with negotiation both in childhood and adulthood”

Az írás szerzőjéről

Chrappán Magdolna

Debreceni Egyetem, Debrecen, Magyarország

chrappanm[kukac]gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6129-2965>